

פְּבִית גְּנִזִי הַיָּא טְמוֹנָה

בשנת 1896 מבקרות שתי גבירות אנגליות בקהיר, וכדרכם של תיירים קונות חבילה של כתבי יד עבריים למזכרת. בשובן לקיימברידג' עיר מגוריהן, הן מראות לחוקר מדעי היהדות שניאור זלמן שכטר את המציאות השונות שהביאו ממצרים. שכטר נדהם לגלות קטעים מתוך הנוסח העברי המקורי של ספר 'משלי בן סירא' הקדום, ויוצא למצרים לתהות על קנקנו של העניין. בעליית גג, בגניזת בית הכנסת בקהיר העתיקה, מוצא שכטר למעלה ממאה אלף כתבי יד, אותם הוא מצליח להעביר בעמל רב ולאחר הרפתקאות שונות לאוניברסיטת קיימברידג'. חשיפת כתבי היד של הגניזה הקהירית הינה, קרוב לוודאי, התגלית החשובה ביותר במדעי היהדות עד היום (לצד גילוי מגילות קומראן, עליהן נדון לבטח בעתיד). הממצאים שנתגלו בגניזה זעזעו את אֶשְׁוֹת מדעי היהדות, והביאו לשינוי מהותי כמעט בכל אחד מתחומי מחקריו. השבוע נעשה, בקוצר רוח, את צעדינו הראשונים בעולם הפיוט הארץ-ישראלי הקדום, התחום עליו השפיע ביותר גילוי הגניזה (כ 40% מהטקסטים שנמצאו הם קטעי שירה).

החל מסוף תקופת התלמוד ועד סוף תקופת הגאונים (המאות 5-11 לספירה), התפתחה בארץ ישראל שירה דתית, המשלבת תפילה תורה ומדרש בלשון עשירה המשופעת בהמצאות וחיידושים, והבנויה לתלפיות על בסיס צורני משוכלל. ניתן לחלק תקופה זו לשלוש תקופות משנה. התקופה הקדם-קלאסית, המתאפיינת במשוררים אנונימיים ובפיוטים לא מחורזים. התקופה הקלאסית (מאות 6-8), בה פועלים גדולי הפייטנים (כמו רבי אלעזר הקליר) המביאים את אמנות הפיוט לשיאים אסטטיים ועיוניים. והתקופה המזרחית המאוחרת (מאות 9-11), בה מתרחב תחומו הגיאוגרפי של הפיוט אל מחוץ לארץ ישראל למרכזים חדשים כמו סוריה, מצרים ובבל (ובתקופה מאוחרת יותר גם לאירופה).

פייטני ארץ ישראל כתבו מחזורי פיוט לתפילה, המקיפים את כל שבתות השנה על פי סדר הקריאה בתורה, תוך שילוב מדרשים שונים על פרשת השבוע. הפיוטים שנתחברו סביב הברכות שתקנו חז"ל, היוו למעשה את תוכנה המרכזי של התפילה. פיוטי 'יוצרות' לברכות קריאת שמע בשחרית ופיוטי 'מעריב' לברכות קריאת שמע בערבית. 'שְׁבָעוֹת' ו'קְרוֹבוֹת' לתפילות העמידה בשבתות, בחגים, ואף בימי החול. ו'קְדוּשָׁתָאוֹת' עבור ה'קְדוּשָׁה' הנאמרת בחזרת הש"ץ. בנוסף לכך, חוברו פיוטים לברכת המזון, להוֹשַׁעְנוֹת, לקידוש ירחים, לשמחות ולימי אבל, ועוד.

נוכל רק להתקנא בבני ארץ ישראל אשר הגיעו לתפילה מידי שבת בשבתו, וזכו להתענג כל פעם מחדש, על נוסח חדש ומקורי של התפילה, אשר הכיל מערך שלם של פיוטים שחוברו במיוחד עבור אותה שבת, על בסיס הברכות הקבועות והמוכרות. יש מקום להשתאות נוכח התחכום העדין בו שולבו מקראות, מדרשים ורמזים אינספור, בשפתו החידתית והוורטואוזית של הפייטן, ולהתמלא בהערכה לבקיאותם במקורות ולרגישותם הלשונית של קהל השומעים, עבורם חובר הפיוט.

במהלך השנה, נתוודע מידי פעם בפעם לפיוטים ארץ-ישראליים שונים, ולמשוררים שכתבו אותם. נשתדל לעמוד על מאפייניהם הלשוניים והצורניים של הפיוטים, תוך שימת לב מיוחדת לתכנים הרעיוניים והמדרשיים הגלומים בהם. ננסה להסיק מהפיוטים על עולמם החומרי והרוחני של בני ארץ ישראל, ואולי אף ללמוד משהו על עולמנו אנו.

בהכנת רשימה זו נעזרתי בספרו הקלאסי של חוקר הפיוט עזרא פליישר, שהלך זה לא מכבר לעולמו: שירת הקודש העברית בימי הביניים (כתר, 1975). למסע הכרות מיוחד עם עולם הפיוט בעקבות פרשות השבוע, אני ממליץ בחום על ספרה השווה לכל נפש של תלמידתו המובהקת, שולמית אליצור: שירה של פרשה (מוסד הרב קוק, תשנ"ט). ניתן להתרשם ממהדורות פיוט שונות, בִּסְפָרִיהַ הצנועה 'ברוך צורי', הממוקמת בבית הכנסת 'אפיקים בנגב' בשכונת בן-גוריון.